

ראש הישיבה – הרב מרדכי גרינברג שליט"א

## כי מלאך ה' הוא

(דברים שנאמרו בז' אדר תשס"ז לעילוי נשמת רה"י זצ"ל באולם הישיבה)

זו השנה הי"ב לפטירת ראש הישיבה זצ"ל, ואנו ממשיכים להספידו מדי שנה בשנה. מדוע מספידים את גדולי ישראל שנים רבות כ"כ, אף שגזירה על המת שישתכח מן הלב. בעוד שבוע ימים נקרא במגילה "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", וכי החת"ס שפירוש "ויקר" היינו מספד, כדכתיב "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו", והכוונה להספד שהספידו את דניאל שנהרג ע"י המן כפי שמבואר בתוס' (ב"ב ד). דבריו של החת"ס טעונים בירור: א. הפסוק הנ"ל עוסק בדברי שמחה, ואיך נכנס הספד בענייני שמחה.

ב. דניאל נהרג ע"י המן ימים רבים קודם שנשלחו האגרות השניות שבישרו על הישועה, ומדוע הספידוהו רק עתה?

שני ביאורים נאמרו בדברי החת"ס (ע' הקדמה להוצאת הרע"א החדש על מס' ב"ב). א. "ויתיצבו בתחתית ההר" מלמד שכפה עליהם הר כגיגית, שאם לא יקבלו ישראל את התורה שם תהא קבורתם, וכבר שאלו תוס' בשבת, הרי אמרו נעשה ונשמע ולמה לכופם? וידוע ההסבר שבמדרש תנחומא פ' נח, שמה שקיבלו נעשה ונשמע היה תורה שכתב, אבל תורה שבע"פ שהיא קשה כשאל, ותובעת הסתפקות במועט ונדודי שינה, אותה לא קבלו, ועליה כפה הר כגיגית. הרי שסירוב לקבל תורה שבע"פ גורר קבורה בחיים. וכן מצינו בקרח ועדתו שנבלעו באדמה חיים, כיוון שכפרו בסמכותו של משה רבנו שהיה מקור הסמכות בתורה שבע"פ. וע"כ טעו בטלית שכולה תכלת ובית מלא ספרים, וע"ז נאמר במדרש "בזאת תדעון" – בזאת התורה אשר שם משה. וכ"כ בהפלאה בהקדמתו (סוס"ג) שבן ישראל שאינו מקבל תורה חוזר לאדמתו.

ומובן מעתה מה שאמרו חז"ל (שבת קה:): "כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחיים, שנא' ויקברו אותו וגו' מצפון להר געש מלמד שרגש עליהם ההר להורגן".

שעניינו של חכם הוא תורה שבע"פ, והמתעצל בהספדו של ת"ח אינו מעריך התורה כראוי וע"כ ראוי להקבר חי.

התיקון לכפיה שהיתה למרגלות הר סיני היה כידוע בפורים- "הדור קבלוה בימי אחשורוש". ופי' המהר"ל שזהו שדרשו חז"ל "אורה זו תורה", שעתה קבלו התורה מאהבה, בניגוד ליראה שהיתה בסיני, וכיוון שנתחדשה להם אהבת תורה, והשגה מחודשת במעלת תורה שבע"פ, חזרו והספידו את דניאל מחדש.

**ב.** הגמ' בקידושין (מט:): אומרת: עשרה קבין גסות ירדו לעולם, תשעה נטלה עילם וא' כל העולם כולו. שואלת הגמ': והאמר מר סימן לגסות עניות, ועניות בבבל איתא, ומשני מאי עניות – עניות דתורה, דכתיב אחות לנו קטנה ושדים אין לה, וא"ר יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. ופירש"י: מאי עניות דהו"ל סימנא לגסות, עניות דתורה, דאינה נוחה על גסי הרוח, דמתוך גסותו אין משמש כל צרכו ואינו חוזר על שמועתו.

עילם היא שושן, כדכתיב בדניאל (ח, ב) "ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה", וממשיך רש"י שם: וכן מרדכי, ולא היו דורם עוסקים בתורה ולא זכו אלו החכמים ללמד, כאילו לא היה להם שדים להניק וכו'.

ולאחר שקיבלו עליהם תורה מאהבה, ודאי רצו ללמוד תורה מפי דניאל ומרדכי, אלא שעל מרדכי נאמר "ורצוי לרוב אחיו" ולא לכל אחיו, מלמד שפירשו ממנו סנהדרין, ופירש"י: לפי שבטל מדברי תורה ונכנס לשררה (מגילה טז: ) וזהו שכתוב "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות כו', וזו היתה השררה, וע"כ לא יכלו ללמוד ממנו תורה כראוי, ולא נשאר אלא דניאל, והוא נהרג ע"י המן, וע"כ מתוך השמחה על גדולת מרדכי וקבלת התורה מאהבה, הרגישו ביתר שאת את ההפסד בהריגתו של דניאל, שבמיתתו באה עילם למצב זה שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד, וע"כ נתעוררו מחדש להספידו.

היחסים שבין תלמיד לרבו אינם מצטמצמים רק בהעברת ידיעות, שהרי כיום הידיעות פרושות לעין כל ושפע הספרות התורנית יכול למלא מקומו של הרב. מהו א"כ רב? עניינו של הרב הוא לבנות תלמיד שיהיה כלי לתורה, וזה בשנים.

**א.** אם אין דרך ארץ אין תורה (אבות פ"ג יז) וכ' שם ר' יונה: ר"ל שצריך תחילה לתקן עצמו במידות, ובזה תשכון התורה עליו, שאינה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות, לא שילמד תורה ואח"כ יקח לו המצוות כי זה אי אפשר, וזהו כענין שנאמר נעשה ונשמע. הרי מדות טובות אינם רק תנאי צדדי, אלא שהוא כלי להשגת התורה ובלא זה לא תשכון בו התורה. ואמרו חז"ל (ויק"ר א) עה"פ "ויקרא אל משה",

שכל ת"ח שאין בו דעת נבילה טובה הימנו, שאם היה משה נכנס למשכן בלא קריאה היה בו חוסר דרך ארץ.

וכ"כ ברוח חיים שאם אין ד"א התורה תהיה ללא הועיל ומיותרת. וע"כ קדמו ימי הספירה לקבלת התורה, שהם ימי תיקון המדות. וכך פי' מאמר חז"ל "זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות", שזכה הוא מלשון זיכוד. וכ"כ החזו"א בס' אמונה ובטחון (פ"א סק"ב): אבל האדם הנמשל לעיר פרא, אשר אסור בזיקי התאוה כיום הוולדו, רודף ממתקים ורעב תענוגים, רגזן תמידי ומלא גאווה, גם אם חונן בכשרון החכמה בתכונת נשמתו, לא תמצא ידו לעשות חיל בלימודים, כי מדות מגונות – ערלת לב, ואוטם המוח, והם סוגרות דלתי החכמה ונועלות שערי הבינה, כי בסוד החכמה נימין דקין, שרירים עדינים, לא יראום עיני בשר, רק עין עדינה של לב עדין.

ובזה מתבאר הרמב"ם שכי' בפ"ד מהל' ת"ת ה"א: אין מלמדין אלא לתלמיד הגון, נאה במעשיו, או לתם. אבל אם היה הולך בדרך לא טובה, מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו, ואח"כ מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו.

ולכאורה אין להלכה זו מקום בהל' תלמוד תורה, שהרמב"ם היה צריך לומר רק הלכה זו, שמי שאינו הגון אין מלמדין אותו תורה, וכל השאר הרי אינו אלא מדין גמילות חסד וערבות, ואין זה שייך להל' מצות ת"ת.

וע' בהקדמה לספר חוק המלך ב"מ שכי' עפ"י הרמב"ם בס' המצוות (עשה יא): "שצונו ללמוד תורה וללמדה וזהו הנקרא תלמוד תורה", הרי שהמצווה ללמוד תורה לאחרים אינה מדין גמ"ח, אלא זה מעיקרא של מצוות ת"ת – ללמוד וללמד, וכיוון שא"א לבעל מדות מגונות ללמוד תורה, הרי חובה על הרב לזכך מדותיו ולהעמידו על דרך נכונה כדי שתוכל תורה לשכון בו.

ובזה מתבאר מה שאמרו חז"ל (אבות א, א) "והעמידו תלמידים הרבה", ור' יונה כי' שם: שצריך ללמד אפי' לתלמיד שאינו הגון. ולפי"ז פסק הרמב"ם לכאורה נגד סתם משנה. אלא שלפי הנ"ל יש לדייק בלשון המשנה, שלא כתבה "ולמדו תלמידים הרבה", אלא "והעמידו" והכוונה להכשיר אותם ללמוד תורה ע"י תיקון מידותיהם, והכשרה זו היא ג"כ בגדר של מצות ת"ת.

ובזה נבא לענין השני של הכשרת הרב את התלמיד לעשותו כלי לתורה, וזה עפ"י מש"כ האגלי טל בהקדמתו, שכיוון שתורה שבע"פ ניתנה להכתב, עיקר מצות ת"ת לאחרים הוא ללמד אותם דרכי לימוד התורה, שהרב אינו רק מנחיל ידיעות שעושה את תלמידו לחמור נושא ספרים, אלא מלמדו דרכי לימוד, הבנה, יכולת ניתוח ודרכי הסקת

מסקנות וכדו'. ושני דברים אלו – זיכוך המדות והנחלת דרכי לימוד – הם היוצרים את התלמיד ככלי לתורה.

על היחס המיוחד שבין רב לתלמיד. בניגוד לשאר המדעים, עמד הרב הוטנר באחת מדרשותיו בפני בחורי ישיבה. (פחד יצחק אגרות עמ' קלד) הוא סיפר להם שפגש נער צעיר וביקש ממנו שיגדיר לו את יחסו לרבו שמלמדו תורה ולמורה שמלמדו מדעים, והנער ענה לו לאחר מחשבה, שהחילוק ביניהם הוא שהיחס אל המורה ללימודי חול הוא כיחסו אל המבשלת במטבח, לעומת רבו שנראה לו כמיניקת. ופני דבריו, שהמבשלת מכינה את המזון ממצרכים שקונה מבחוץ, ואילו המיניקת מזינה את התינוק בתמצית חייה. הרב הוטנר התפעל ביותר מתשובתו המחוכמת של הנער ואמר שהוא מובטח שיהיה מורה הוראה בישראל.

והוסיף הרב הוטנר חילוק נוסף עפ"י ההגדרה הנ"ל, שהמבשלת מבשלת לכמה מאות בחורים כאחד, ואילו המיניקת מניקה לכל אחד בפני עצמו.

הגדרה זו מסבירה היטב את כוונתו של ר' חיים מוולאז'ין שהרחיק את הביטוי שהיה שגור עד אז "תלמידי ישיבה", ותחת זאת קבע את התואר "בני ישיבה", שהתלמיד רק לומד ואוגר ידיעות, ואילו הבן גר בבית יחד עם הוריו, וסופג מהם מידות ודרכי התנהגות, וכדברי המשורר שהישיבה היא "בית היוצר לנשמת האומה", ובודאי לבנין האישיות העצמית.

"כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה ילמדו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא", ואמרו על כך חז"ל שאם רבך דומה למלאך, למד תורה מפיהו, ואם אינו דומה למלאך אל יבקשו תורה מפיהו (חגיגה טו:). וקשה, איך ידע תלמיד אם רבו דומה למלאך, וכי ראה מלאך מימיו? אלא ששתי תכונות יש לו למלאך: מלאך עניינו שליחות, ולא שלמלאך יש שליחות, אלא שכל מהותו ועניינו הוא השליחות וכל קיומו הוא לצורך השליחות.

אם הרב עוסק בין שאר ענייניו גם בהרבצת תורה, ואינו רואה כל יעודו ביצירת בני תורה, אין הוא דומה למלאך.

ועוד, אמרו חז"ל שאין מלאך עושה שתי שליחויות (ב"ר ריש וירא) וע"כ רב המלמד תורה לתלמידו, בשעה זו התלמיד הוא כל עולמו, כמשל המיניקת, וכאילו אין לו תלמידים נוספים, וכשתלמיד רואה שתי תכונות אלו ברבו, הרי רבו הוא כמלאך ה' וממנו רשאי ללמוד ובו ידבק.

שתי התכונות המייחדות את הרב כמיניקת – זה שהרב מוסר את תמצית חייו לתלמידים, וזה שמטפל בכל תלמיד כאילו הוא התלמיד היחיד, הן הן המגדירות את

מלאך ה', שכל מהותו היא שליחותו, ושאינו עושה שתי שליחויות, ודבר זה על התלמיד לבחון, ואז ידע אם אכן רבו דומה למלאך ה' ואז ילמד ממנו.

בהקדמה לספר המקנה על קידושין כ' הגדרה נוספת לרב הדומה למלאך, והדברים משתלבים. "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה", האדם נקרא מהלך, כיוון שהוא מתעלה בכל יום, ואילו המלאך נקרא עומד, והרב שמלמד את תלמידיו ישים כל מגמת פניו להעלות את תלמידיו ולהסביר בפנים יפות, ולא יחשוב באותה שעה תועלת עליית עצמו, כי חשבו עליית עצמו היא מניעת עליית תלמידיו, וצריך באותה שעה להיות כמלאך הנקרא עומד, ולא יחשוב הרב כי בזה תתמעט חכמתו.

מרון ראש הישיבה זצ"ל היה כמלאך, את כל חייו וייעודו ראה בהעמדת תלמידים. ויפה נכתב על מצבתו, "שהרביץ תורה והעמיד תלמידים הרבה", ששני דברים הם, להעביר אליהם את מסורת התורה שבע"פ מדורות קודמים, וגם לעשותם כלי לתורה. וכל תלמיד היה לו כתלמיד יחיד, וע"כ מרובים הגעגועים ותחושת החסרון הולכת וגדלה, ולא מצד חסרון הנחלת הידיעות, אלא תחושת הכלים השבורים שהשאיר אחריו ושלא הספיק לתקנם כראוי.

וע"כ ככל שמתרחקים מיום פטירתו, יותר גדולה תחושת החסרון, האובדן וההחמצה, וע"כ גדל ההספד, כפי שהספידו בזמנו את דניאל פעם שניה לאחר שהפנימו ערך התורה ות"ח וגודל החסרון.